

Fejzulah Hadžibajrić

**BAJTARNAME -
ORIJENTALNE VETERINARSKJE KNJIGE¹⁾**

Arapl su, poslije antičkih naroda, zaslužni učitelji Evrope i njima pripada značajan udio u razvoju i napretku nauke i kulture, koje su danas postale zajednička svojina cijelog ljudskog roda. Imena Razes (Ebu Bekr Muhamed er-Razi), Avicena (Ibn Sina), Averos (Ibn Rušd) i dr., poznata su širom cijelog kulturnog svijeta. Nije manje poznat ni Albajtar (Ibnul-Bajtar) sin veterinara iz Malage (1197-1248.).

Iako je veterina funkcionalno slična medicini, prvi bibliografi pri klasifikaciji nauka, veterinu svrstavaju uz prirodopis i poljoprivredu. Stoga u orijentalnim djelima iz oblasti prirodopisa i agrikulture susrećemo i veterinarnstvo. U starom i srednjem vijeku saobraćaj na kopnu odvijao se uglavnom korišćenjem konja, stoga je konj bio vrlo cijenjen i voljen. Konju je u raznim vidovima iskazivana pažnja i briga. Djela pod nazivom „Kitabul-hajl-“ i „Kitabul feres“ (knjiga o konju) su brojna. U njima se govori o anatomiji, fiziologiji i fizionomiji, bolestima i liječenju, te timarenju konja. Čuveni arapski filolog El-Asmei (umro 830.) u želji da ukaže na jezično blago o konju, koje se čuje među narodom, napisao je posebnu knjigu. U poglavlju o anatomiji konja nabrojeno je 59 sastavnih elemenata. Iskazano je 40 pozitivnih i 34 negativne osobine, i 25 varijanti u hodu. U poglavlju, koje govori o poznatijim konjima, spominje da je u Iraku bila priređena izložba i trka najpoznatijih konja arapskog carstva. Na izložbi je bilo upisano 1.000 grla. Učesnik na izložbi Ebu Ukajsir iz plemena Es'ad ukazao je žiriju za izbor najboljeg konja, na jednog ata kojeg on smatra najboljim na izložbi. Ovaj at je bio pobjednik i na trci, što je potvrdilo veliku veterinarsku stručnost Ebu

1) Na službi u Biblioteci Veterinarskog fakulteta u Sarajevu 1954. g. profesor istorije veterinarstva dr. Vaso Butozan predložio mi je, da za potrebe Veterinarskog fakulteta prikupim bajtarname (turske veterinarske ljekaruše), da prikažem njihov sadržaj i izvršim uvid u orijentalnu bibliografiju o veterini. Zadatak nije bio jednostavan, jer se o tome pitanju ranije nije niko izravno interesovao. Prof. dr. Šaćir Sikirić obrađivao je tada, za potrebe Centralnog higijenskog zavoda u Sarajevu, orijentalne medicinske ljekaruše, pa sam se njemu obraćao za savjete i pomoć. I naš sarajevski narodni ljekar Hadži Muhamedaga Handžić iz Cicina hana bio mi je od velike koristi. O toku i napretku svoga rada izvještavao sam pismeno prof. Butozana, i prema tim prepisima je sastavljen ovaj rad.

Ukajsira. Halifa Jezid II Omejević (687.-724.) priredio je trku u Damasku. Učešće na trci prijavili su najpoznatiji emiri i velikodostojnici sa svojim konjima. Došao je ijedan seljak sa svojom kobilom i tražio učešće na trci. Tvrdio je, da je otac te kobile poznati at „Avedž” i da će ona odnijeti pobjedu. Tako se i dogodilo. Halifa je nudio za kobilu ogromno blago, ali seljak se od nje nije mogao rastaviti, jer mu je draga kao život, ali će Halifi dati njeno ždrijebe. Kada je uginuo poznati at „Burazan” ispjevane su tužaljke.

Spomenućemo nekoliko imena pisaca čija djela nose naziv „Kitabul-hajl-” i u kojima se govori o veterini. To su: Ebu Ubejde Mamer ibn Musemma (825.), Ebu Amr ibn Gulsum (835.), Ibnu Abdulah Muhamed ibn Harun (841.), Ebu Muhamed Abdulah ibn Muhamed (853.), Ebu Džafer Muhamed ibn Habib (860.), Ebu Muhamed ibn Hišam (860), Ebu Hatem Sehl ibn Muhamed (863.), Ibn Durejd Muhamed ibn Hasan (953.), Kadi Ahmed ibn Muhamed ez-Zejdi (1742.) i drugi.

U bajtarnamama susrećemo Aristotela kao osnivača veterine. Kada je Aleksandar Veliki (356.-323.) osvajao Perziju, dopro je do grada Belh. Ovdje se među konjima pojavila bolest, pa je dalje napredovanje obustavljeno. Aleksandar se za savjet i pomoć obratio svome učitelju Aristotelu (384.-322.), koji je u tu svrhu napisao knjigu o bolestima i liječenju konja, Ovaj Aristotelov metod u grupisanju bolesti „od glave do pete” uzet je kao sistem, i s njim se susrećemo u veterinarskim djelima na orijentalnim jezicima. Po ovome sistemu su sastavljene i naše bajtarname - veterinarske ljekaruše.

U vremenu od bitke na Marici (1371.) do Balkanskog rata (1912.) veliki dio jugoslavenske teritorije bio je pod turskom upravom, kraće ili duže vrijeme. Turska uprava imala je uticaj na ekonomski, kulturni i politički život naših naroda, a u izučavanju naše nacionalne istorije čini posebni period. Turski uticaj ostavio je traga i u veterini. 1940. godine u Turskoj je izašla knjiga „Veteriner Tarihi” (Istorija veterinarstva) iz pera Muzaffera Bekmana (Ankara, Ankara Basim ve Cilevi, 1940.). Jedan primjerak ove knjige autor je preko prof. Hamida Hadžibegića, naučnog savjetnika u miru Orijentalnog instituta u Sarajevu, poklonio prof. Butozanu, u želji da bude od koristi za studij istorije veterinarstva u Sarajevu. I zahvaljujući toj knjizi rad na bajtarnamama bio je olakšan. Saznali smo tako da se u biblioteci „Sulejmanije” u Istanbulu čuva autograf bajtarname iz 1185/1742. god. koju je napisao Kenan Beograđanin (Belgradli).

Kabus-name

U XI vijeku perzijskom pokrajinom Gejlan vladala je dinastija Dilem (Dejlem), čiji je osnivač Emir Šemsul-meali Ebul-Hasan Kabus ibn Ebu Tahir Vešmgir ibn Zijad ibn Verdan, Šah Gejli. Kabusa je naslijedio sin mu Iskender, a Iskendera njegov sin Kejkavus. Svi ovi vladari, a naročito Kabus, bili su vrlo obrazovani, pa su nauku i kulturu cijenili i pomagali. Kejkavusovi nazori na život nisu se sviđjali tamošnjoj vlasteli, pa su ga svrgnuli i na njegovo mjesto doveli sina mu Gejlan-šaha. Kejkavus je bio zatočen u jednom dvorcu, gdje je i umro 1080. godine. Zatočeni emir je uputio svome sinu poslanicu (name), u kojoj mu daje savjete i upute šta treba da zna jedan vladar i kako treba da se vlada. Iako je Emir Kabus bio davno umro, njegovo ime je bilo živo među narodom, dobrim spominjano, pa je i ova poslanica njemu pripisana i prozvana Kabus-name, mjesto Kejkavus-name. Uz narodna perzijska imena vladari su nosili i arapska imena i zvučne nazive iz kojih se je razumijevao njihov rang u odnosu na tadašnju centralnu vlast, pa je Kabusova poslanica (Kabus-nama) mogla služiti kao vid gledanja na život Kabusovih potomaka, tj. Kabusovića, i tako izrazitije popularizirati ugled Kabusovića, u odnosu na domaću vlastelu, susjedne

pokrajinske vladare, te najuglednijeg i najmoćnijeg vladara toga vremena i nominalnog halifu svih muslimana sunita.

Kabus-nama je pisana perzijskim jezikom, podijeljena je na poglavlja i ima enciklopedijski karakter, jer govori o religiji, administraciji, sudstvu, filozofiji, ekonomiji, matematici, medicini itd. 25-to poglavlje govori o kupovini konja, i tako uz put, o veterini.

Učeni i iskusni otac upozorava svoga neiskusnog sina, da pri kupovini konja bude vrlo oprezan i pažljiv. Kaže, da je konj dragulj, kao što je i čovjek dragulj, i da su stari mudraci rekli, da se ovaj svijet održava sa čovjekom, a čovjek se održava sa životinjom. Stari su mudraci još rekli, da u dobrom stanju treba održavati konja i veš (rublje), pa će onda oni biti od koristi. Teže je doznati i upoznati kvalitete konja nego čovjeka, jer čovjeka upoznajemo po govoru, kretnjama, idejama, blagosti, znanju, umijeću i kulturi, a pasminu konja možemo upoznati samo preciznim osmatranjem njegovog tijela, a umješnost i spretnost samo jahanjem.

Osnovno što treba znati je izgled i osjetila, pa ako si nevjest u utvrđivanju kvaliteta, umijeća i vrlina, pazi, nek bar bude lijep. Obično je lijepo građen konj ujedno dobar i spretan, a ružno građen i nezgrapno zao i nespretn. Znake ljepote i vrlina kazali su veterinarski stručnjaci - „Bajtarname ustadan.”

U daljem tekstu opisano je 25 karakternih vanjskih znakova i osobina konja. Zatim se kaže: Sad, kad su objašnjene vrline i mane, najbolji kvaliteti i najgore vrste, nek se znaju i bolesti. Nabrojene su 22 bolesti, ali opis nije dat, jer to, kaže se, zahtijeva opširnost, a spis je poslanica. Na kraju 25-tog poglavlja kaže da je starost najgora bolest, jer se za svaku bolest nađe lijek, ali starost nije moguće izliječiti.

Kabus-nama je napisana prije blizu 9 stoljeća i računa se u najstarija djela orijentalistike. Prevedena je na turski, turkmenski, urdu i velike evropske jezike. Djelo je prvi put štampano u Teheranu (1868.), zatim Parizu (1886.), Kazanu (SSSR - 1898.), Lahori (Indija - 1916.), ali kritično izdanje još nije izašlo. Kabus-nama je važna za veterinarstvo, jer nam pruža 25 konjskih osobina i 22 naziva konjskih bolesti iz vremena prije blizu 9 stotina godina.

Kitabu-l-bajtare

Ebu Bekr ibn Bedr je najpoznatiji arapski veterinar. Bio je glavni veterinar na dvoru egipatskog sultana iz dinastije Mamelučkih Turaka Melik Nasiruddina ibn Muhammeda ibn Kalavuna (1294.-1341.). Vlast Mamelučkih sultana protezala se i na Siriju, a kralj Nasir se ubrajao u najnaprednije egipatske vladare. Poljoprivredi i stočarstvu poklanjao je vrlo veliku pažnju. U želji da poveća interes za konjogojstvo, uveo je konjske trke, na kojim su mogli sudjelovati samo najbolja grla iz zemlje. Ovo je dalo podstreka njegovom glavnom veterinaru Ebu Bekru da napiše djelo o veterini i posveti ga kralju Nasiru. Djelo se stoga naziva Nasirova knjiga, a pravi mu je naslov „Kamilus-sana’atejn” tj. Savršenstvo u dvije vještine (konjogojstvu i liječenju konja). Na polju veterine prije Ebu Bekra naročito su zaslužni Ebu Zekerija Jahja ibn Muhamed, zvani Ibnul-Avvam (umro 1200. g.) i Ahmed ibn Hasan ibn El-Ahnef (umro 1209. g.), ali nas po tematici najviše interesuje Ebu Bekr. Djelo je na arapskom jeziku, podijeljeno na 10 odsjeka (mekale), koje broje 290 naslova. U odsjecima V-VIII opisano je 212 bolesti i to ovim redom:

Kožne bolesti - 24, bolesti u mozgu - 5, uho - 6, oko - 16, nos - 5, usta i jezik - 14, grlo - 7, vrat - 6, lopatica - 10, prsa - 6, prednja koljena - 4, žile na nogama (cjevanice) - 15, kopitni zglobovi - 4, prednje noge - 3, vrhovi nogu (prsti) - 4, kopita - 8, skočni zglob - 4, butovi - 6, čmar - 7, ženski organ - 7, muški organ - 5, muške sjemene žlijezde

(kese) - 3, vime - 3, rep - 4, bedra - 3, leđa i slabine - 2, trbušne bolesti - 5, bolesti crijeva - 4, jetra - 7, srce - 3, pluća - 2, bubrezi - 1, zglobovi - 4 i gutanje stranog tijela - 6.

Kod svake bolesti kazano je ime, dat je nužni opis, propisan lijek, kazani načini spravljanja i primjene lijeka.

Odsjeci I-IV govore o konjogojstvu, IX o farmaciji, a X o potkivanju konja.

U izlaganjima Ebu Bekr se često poziva na svoga oca koji je bio veterinar, ali mu ne spominje djela, pa se može zaključiti da mu otac nije pisao o veterinarstvu.

Imena bolesti su arapska ili arabizirana i služe kao glavni nazivi bolesti o kojima se govori u orijentalnoj veterini. Sigurno je da su Ebu Bekrovim djelom obuhvaćene i 22 bolesti iz Kabus-name. Kod nekih bolesti ima i drugačijih naziva, što treba istražiti i savniti.

Turske bajtarname

Originalni radovi iz veterine na turskom jeziku nisu brojni, jer se veterina kao posebna nauka nije mnogo njegovala. Kao glavni zadatak veterine smatrano je liječenje konja, čime su se najčešće bavili potkivači konja (nalbanti). Stručni veterinari (bajtari) bili su rijetki.

Prema dosada prikupljenim podacima iz oblasti veterine, na turskom jeziku postoje ova djela:

1. Tabakati bešerije ve bajtarije (Humana i veterinarska medicina) od Nidaije,
2. Menzum bajtarnamesi (Bajtarnama u stihovima), također od Nidaije,
3. Kitabi-makbul der hali-hajul (Priznata knjiga o stanjima konja) od Enderuni Fujjuda,
4. Terdzemei-mufredati Ibni-Bajtar (Prevod pojedinih važnih pitanja Ibnu-Bajtara), preveo Umur beg,
5. Belgradli-Kemal-Bajtarnamesi tj. Knjiga o veterinarstvu od Kemala Beograđanina,
6. Bajtarname od Mehmeda iz Edrene (Edrenevi),
7. Bajtarname od Hibetullah efendije,
8. Gazaname ve Bejtarname od muderrisa Alije ibn Omera el-Arebi,
9. Risale fil Bajtare od nepoznatog pisca,
10. Bajtarname, od Kadi-zadeta, i
11. Prevodi bajtarnama sa arapskog i perzijskog jezika.

Za nas je posebno važna Bajtarnama od Beograđanina Ken'ana, jer po prezimenu on je naš čovjek (Belgradli). Podaci o njemu su oskudni. Zna se da je bio u dvorskoj službi sultana Ahmeda II, kao katib-sekretar, i da je 1742. god. napisao bajtarnamu. U Ken'anovoj bajtarnami govori se o nekoliko bolesti, i to: ranama, grčevima, šugi, nadimanju, kašlju, očnim bolestima itd.

U svojoj „Istoriji veterinarstva” Bekman je donio fotokopije tri lista iz Baytarname Ken'ana Beograđanina, 45, 46, 47 - A,B, i transkripciju na turskoj latinici iz Mevlevijske biblioteke u Konji, gdje se kaže:

„U veterinarstvu je Timurlenk na stupnju dobrog stručnjaka. Bio je obični momak u konjici vladara Buhare, kad se je pojavila bolest među konjima. Starješini konjice prijavio se Timur i ponudio svoje usluge u liječenju. Uz odobrenje sultana starješina je dozvolio Timuru da pokuša liječenje. Upozoren je na važnost zadatka i odgovornost, te moguće loše posljedice kod neuspjeha. Timur se već tada zamišljao kao mir-ahor (starješina konjice). Uspjeh je bio brz i odličan. Izliječeni konji su predočeni vladaru. Prilikom javne pohvale Timura pred vladarom, starješina konjice je rekao: „Da, mi smo ovoga veterinara doveli i podigli, ali se može desiti i neprilika od njega.”

Starješina konjice je ubrzo umro i Timur postavljen na njegovo mjesto. Iz dana u dan rastao je njegov ugled. Postao je vezir i vladarov prisni drug i savjetnik. Poslije vladareve smrti, kad je na vlast stupio prijestolonasljednik, Timurov uticaj bio je još veći. Imenovan je za prijestolonasljednika, jer mladi vladar nije imao djece i ubrzo je umro. Kroz kratko vrijeme postao je vladar (sultan). Oko njega su bili oguski (turski) emiri koje je pokorio i postao moćan.

Timurlenkovu vezu sa veterinarstvom ne spominju njegovi biografi, stoga je Bekman i donio faksimil iz bajtarname. Belgradli ne može biti naziv (prezime) za osobu samo nastanjenu u Beogradu, ako nije rođen i porijeklom domaći (Musliman ili Albanac).

Znam da u djelu „Menafiun-nas” (koristi ljudima) od Nidaija iz Ankare ima nekoliko srpskohrvatskih riječi. Nidai je bio lični ljekar turskog sultana Selima II. (1566-1574), a spomenuta su i njegova dva djela iz veterinarstva.

Korisno je napomenuti da je i turski vrlo poznati pjesnik iz prvih decenija XX stoljeća, čuveni Mehmed Akif, bio veterinar. On je porijeklom iz Peći na Kosovu. Pred Kemalom Ataturkom pobjegao je u Egipat, ali mu je kasnije dozvoljeno da se vrati, pa je umro u Istanbulu. Slušao sam da je počeo prevoditi Kur'an na turski jezik u stihu, što je kasnije spalio, iz bojazni da ti prevodi ne budu korišteni umjesto arapskog originala. Naši prvi studenti na El-Azheru često su se sastajali sa Mehmedom Akifom. Na povratku sa Prvog sveislamskog kongresa u Jerusalemu 1931. god. Salim efendija Muftić i Hadži Mujaga Merhemić, otputovali su u Kairo da posjete Mehmeda Akifa.

U pohvalu veterinara Mehmed Akif kaže:

„Pokušaj i ustanovi, da u tvojoj podsvijesti leži. Nama je mnogo potreban veterinar, gotovo više nego medicinar”.

Bajtarname Gazi Husrev-begove biblioteke.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u inventaru rukopisa upisano je sedam bajtarnama pod ovim brojevima: R-964, 1922, 2354, 3546, 5725, 5964 i 3145.

Broj R-964 je zajednički povež sa druga dva djela iz grupe „Kur'an” pa je tamo predočen (Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa, Sv. I., str. 134, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1963.).

Broj R-1922. Naslov *Kitabu baytarname*, s. 35, vel. 20 x 14, nesh. Prepis je iz 1177./1720. godine bez oznake imena prepisivača i mjesta. Ima uvod i 10 poglavlja.

Uvod sadrži: Razgovor Aleksandra Velikog s Aristotelom o starim vladarima, bolest Aleksandra, traženje lijeka u Belhu u Perziji, Aleksandar naređuje svome namjesniku u Belhu Husrevu, da mu pošalje vode iz jednog bunara u Belhu radi lijeka (Abu Hajat), Husrev za ovo traži od Aleksandra da mu da za ženu svoju kćer i pola carstva, dolazi do rata Tajumersa i Erdja sa Husrevom, Husrev ih u ratu pobjeđuje, rat Aleksandra sa Husrevom, bolest Aleksandrove konjice, Aleksandar traži od Aristotela da napiše knjigu o liječenju konja, Aristotel predskazuje pobjedu Aleksandru i piše mu knjigu o liječenju konja - Baytarname - sa 10 poglavlja.

Prvo - sastav konja, drugo - lijepi znakovi kod konja, treće - boje i nazivi konja, četvrto - zubi, peto - bolesti glave, očiju, jezika, uha, kijavica, bradavice, sakagija, šesto - usta, čirevi na nepcu, kašalj, pokvaren stomak, otečeno crijevo, otečeno udo, sedmo - gute, čirevi, žuljevi, gnojanići, šuga, osmo - kila, otekline po leđima, otekline po tijelu, ranice po nogama, druge bolesti nogu, deveto - astma i deseto - (ispušteno).

Broj R-2354. Naslov: *Kitabu baytarname*, 1.31. str. 20 X 14, nesh.

Prepis iz 1049./1674. god. Prepisivač i mjesto prepisa neoznačeni.

Sadržaj je ovako raspoređen:

Djelo je napisao Aristotel, a s perzijskog jezika preveo na turski Hadži Muhamed b. Hadži Ali Aksariji: - lijepi i ružni biljezi u konja, boje i imena, zubi i starost, sakagija, safragija, gnojenje u nosu, bradavice, gute, ospice, gnojenja, otekline, povrede oka, krv iz nosa, mrena, mjesečeva sljepoća, otečena glava, bolest usta, pijavice na nepcu, otečen jezik, zubobolja, vrat, upala grla, ukočenost vrata, ranjenost vrata, unutrašnje bolesti, grčevi u stomaku, kašalj, zatvor, zastoj mokraće, krvarenje, bolesti u nogama, skupljanje krvi u koži, proširenje vena, voda u nogama, nadim, žuljevi od sedla, ranice po nogama, ukočenost nogu, kraste, trn u nozi, ozljeda crijeva, udarac kopitom, žuljevi, šuga, svrbež, gute ispod trbuha, bradavice, rak, opadanje dlake, ispadanje crijeva, ozljede debelog crijeva, gnojanci, čirevi, rane od oružja, bjesnilo, nadim, astma, i na kraju uzgajanje konja, čišćenje, dresura, štrojenje, pripremanje za prodaju, konj u medicini.

Broj R-3145, Naslov: *Kitabu Bajtarname*, 176, v. 19,5 x 14. Po sadržaju i redosljedju ovaj rukopis je isti kao broj R-1922 (duplikat). Važnost mu je u tome što je prepisan kod nas, u Bos. Dubici 1140./1728. god. Prepisivač je Ali Hodža, sin Alije, iz Dubice. Prepisivač se potpisuje kao Hodža, pa je korisno napomenuti da su bajtarname važne knjige koje se cijene kao korisne i hodže ih prepisuju.

Broj R-3546. Naslov je: *Kitabu baytarname ve mualadžati behime* što znači Knjiga o veterinarstvu i liječenju životinja. Djelo je isto kao i broj R-964 samo je prepisivač drugi i pismo čitljivije. Kod obrade broja R-964 spomenuta su 4 poglavlja, ali nije dat sadržaj, pa ćemo to ovdje donijeti:

„Kašalj, pijavice na nebu, grčevi u stomaku, voda u nogama, žuljevi od sedla, nečistoća ispod trbuha, povreda oka, nejelica, sakagija, nadim, otečen jezik, sakupljanje krvi u koži, proširenje vena, ranice po nogama, udarac kopitom, trovanje travom, šuga, mršavost, otekline, mjesečna sljepoća, prehlada, gnojenje u nosu, ranice na prednjim nogama, kraste po nogama, gnojni čirčići, povreda oka, krvarenje u oku, čir na nosu, povreda glave, oteklina glave, otečen jezik, zubobolja, ukočenost vrata, bolest usta, zatvor, zastoj mokraće, mokrenje krvlju, hroptanje, ozljeda i ranjavanje vrata, grčevi u stomaku, kašalj, otekline koljena, voda u nogama, otečena plećka, žuljevi, gute po grudima, ranice po nogama, udaranje nogama (bacanje), ospice, rasporena crijeva, gute po tijelu, ispadanje crijeva, rak, prekinutost u skoku, otpadnuta kopita, iscrpljenost, ranice po vanjskom zidu crijeva, gnojanci po leđima, gnojanci po plećkama, i na kraju, vrline konja i konj u medicini. Lista 18, vel. 20 x 14, nesh.

Broj R-5725. Naslov glasi: *Bajtarnamei El-Hadž. Ali Akhisari (Bajtarnama Hadži Alije Akhisari)*. Knjiga je iz fonda otkupljenih rukopisa biblioteke Osmana Sokolovića i po sadržaju i rasporedu je kao broj R-2354, sa malim razlikama.

Broj R-5964, veterinarski fragmenti iz fonda Sokolovića biblioteke pod naslovom: *Bajtarnamei hali hujul (Ljekaruša o stanjima kod konja)*.

Jezik bajtarnama je staroturski (arapsko-perzijsko-turski nazivi, često teško čitljivi). U našoj transkripciji glase ovako:

Orijentalni veterinarski nazivi bolesti

A

Addatu-1 kelb - ujed psa (bijesna),
Ademu-1 habe - neplodnost, nerodnost,
Akur (harak) - povreda hrbata (leđa),
Alek fi-1 enf - pijavica u nosu,
Alek fi-1 fem - pijavica u ustima,
Ankebut - gutanje pauka,
Aren - pukotina (ranica) na zglobu prednjih nogu,
Asl (Aslu-z-zeneb) - savijen rep (kao uho),
Asmu-sebk - mrtva kost na cjevanici,
Atalil (Tawalil) - bradavice.

B

Bedžel - upala materice,
Behek - bijeli lišaji, iz kojih poteče krv, ako se bocnu iglom,
Beyad - bijeli flekovi u oku,
Bekrah - neprijatan zadah iz usta,
Belu-d-difda mine-1 mai - gutanje žabe u vodi,
Beres - bijeli lišaji, iz kojih poteče sukrvica ili gnoj, ako se bocnu iglom, lepra, guba
Berkah - iščašenje noge u kuku,
Betrah - kvrgava izraslina iznad kopita,
Bevasir - pucanje krvnih sudova na završnom crijevu (čmaru), šuljevi,
Bevasir - oštećenje kapilara na vrhu muškog uda,
Buruzu-r-rahm - ispadanje materice,
Buruzu-surm - ispadanje debelog crijeva

D

Daul-bekar - proljev
Duad-difda - riblji zub (okamenjeni zub),
Daul-far - prištevi po koži uha,
Daul-hajjat - zmijska koža (svjetlucavost kože),
Daul-kanasir - škrofule po vratu,
Dauš-šujra - jačmičak,
Daus-saleb - opadanje dlake po vratu,
Daut-taleb - opadanje dlake po tijelu,
Daut-tuffaha - kila na pupku,
Demamil - potkožnjak čir,
Deren - prištevi po koži,
Dikul-hafir - oboljenje kopita zbog tijesne potkovice,
Dikun-nefes - sipljivost,
Dirsul-fudul (Dirsul-fundul) - prekobrojnost zuba kutnjaka,
Dud - crvi, gliste.

Dž

Džereb (uyuz, gečik) - šuga,
Džerd (Džard) - ukočenost zadnjih nogu (zglobova),
Džemr - upala oteklina na prsima,

Džerehun - nimr - povreda od tigra,
Džerehus-sebu - povreda od zvjerinja,
el-Džerehu fil-asab - presijecanje krvnih sudova,
el-Džajia - zbodenost od koje ispada utroba.

E

Ehliladž - upala uha (srednjeg),
Eklud-defla - trovanje oleanderom.

F

Fesadud-dimag - povreda mozga,
Feyyaše - mekana izraslina u nosu,
Ferk - nadutost mišića,
Fuzar - pukotina na ivici kopita,
Fetk - kila u preponama.

G

Gam - vidi kam.

H

Halak (kišar) - ljuštenje penisa,
Hanak - upala nepca,
Harak - vidi Akur,
Harekun-nar - opekotine od vatre,
Harsaun - kvrge po vratu,
Harzaun - kvrge ispod repa,
Hasr(hasar, temeddud) - kočenje vrata (šije),
Heida - proljev (nije smrdljiv),
Hekkah - ušni lišaj,
Humma - groznica,
Hasrul-bevl - zastoj mokraće,
Hatam - izraslina na koljenu.

I

Idrarul-leben - nabreklost vimena,
Ikal (Ukal) - smetnja u hodu,
Iklah - čiravost,
Ikmirar - kratkovidnost, slabovidnost,
Iktiladž - trzaji mišića,
Iktilat - razvaljenost čmara,
Infidžarul-kuruh - slatki čir na zglobu,
Infitak - kilavost,
Inkilalus-sulb - prebijenost bedra,
Inivadžur-rekabe - iskrivljenje vrata,
Insibabe - oticanje koljena (bolno),
Insibabe fil-asab - oticanje vena u nogama,
Infitakul-asab - hernija,
Istikak - rana od udaraca (kopitom),
Intisar - nabreklost žila (na nogama),
Istiskaut-talli - nahlada preko kože,
Istiskauz-zikki - nahlada preko stomaka.

J

Jarakan - žutica.

K

Kafekan (hafekan) - lupanje srca,
 kaj - povraćanje,
 Kal' - uganutost, uganuće,
 Kal'ul-kef - povreda stopala zbog otpadnute potkovice,
 Kam, Kame - izraslina (kvruga) na skočnom zglobu,
 Kamlah - kovrčanje dlake u kožu,
 Kamnah - upala oka (kumnah)
 Karhahur-rijah - plućna gangrena,
 Kasr fil a'sab - ubod u žile,
 Kasr - prelom kosti,
 Kasrul-adlai - prelom rebara,
 Kasruz-zeneb - prelom repa,
 Kastration - kastracija,
 Katal - truljenje žila,
 Katul-lahm - povreda tkiva ramena,
 Katul-lisan - presjek jezika,
 Katrahul-iskat - pobačaj,
 Kulendž - grčevi u crijevima
 Keden - oticanje koljena,
 Kerd - oštećenje krvnih sudova (vena),
 Kerk - izraslina na laktu,
 Kinan-yabis - kaheksija suha,
 Kinan-ratb - kaheksija mokra,
 Kahkahul-ferdž - poklapanje sramnice (kapaklija),
 Kuld bin-nahri - gute po vratu,
 Kuld bis-sadri - gute po prsima,
 Kuld bil kademi - gute po stegnu (bedru),
 Kurudžu mefsalis-sebk - iščašenje kuka,
 Kurudžu mefsalis-sayr - iščašenje plećke,
 Kuruhul-uzun - čir u uhu,
 Kurnubul-berri - trovanje divljim kejom,
 Kusas - upala nosne sluznice,
 Kaus - gnojanik (čir) na rubu kopita.

L

Lakatul-asm - udarac o kamen,
 Latmul-hadžare - udarac kamenom,
 Latmul-melef - povreda koljena o jasje,
 Les'atul-akreb - ujed škorpijona (zmije),
 Les'us-zenabir - ujed stršljena,
 Lisk - zgnječenje mišića i tkiva podlaktice,
 Lukah - otvaranje usta (zijevanje).

M

Maun asferu - žuta voda (krmeljivost),
 Maun ezreku - modra voda (krmeljivost),

Maun fil asab - voda u krvi (venama),
Mahsam - ozljeda usljed pritiska kolana,
Mekanek - zadavljenost,
Marl - grčevi u crijevima,
Mektaf-yagir - pretvorenost na ramenima,
Meleh - guta na zadnjim nogama,
Mesara (Mesara) - upala mozga,
Mešeš - zgrušavanje krvi,
Mirrah jabis - žuč.

N

Nefik - kvrga (guta) na koljenu,
Nehšul-efai vel-hajjat - ujed zmiije otrovnice (potpuhivanje),
Nekab - uganuće plećke,
Nasur - curenje gnojnog čira (rane),
Nemlah - raspuklina kopita,
Nikris - krstoholija

R

Rahsan-vakrah - tvrda izraslina uz kopite,
Rebn - astma
Remed - upala oka
Rihul-džemel - kamilska bolest,
Rihul-mefasil - reumatizam,
Rihus-sabah - upala očnog kapka,
Rihus-suvas - bolovi u krstima,
Ruaf - krvarenje iz nosa,
Ruhaf (ankebute) - polip u nosu,
Rual - curenje vode iz nosa

S

Safeh - (kusas) - upala u nosu,
Safra - gnojna čiravost,
Sakave - povraćanje iz grla,
Saman - trganje žila na cjevanici,
Sararih - davljenje (gutanjem),
Sarasir - gnoj u očnoj kuti,
Seretan - natečenost zglobova prednjih nogu,
Saval - iskočenje (iščašenje) kuka,
Suwad (sauda) - pocrnjelost kože,
Sell (sulala) - tuberkuloza,
Sibahul-kebid - otečenost jetre,
Sidam - izljev krvi u mozak,
Sual - kašalj,
Suda - bolovi u glavi,
Selak - upala mrežnice, od koje se izvire očni kapak,
Sulak - skorbut,
Sufrah - upala rožnjače.

Š

Šankah - izraslina na plećki,
Šarus-sakr - tvrda dlaka,
Šasa - lom lopatice,
Šekkul-lahat - upala donje vilice (radi pokvarena zuba),
Šera - isap po koži,
Šesa fil asab - proširenje vena,
Šebker - noćna sljepoća,
Šekk an kasb fil-asab - ubod u vene (povreda),
Šuhum - rana na prstu,
Šukak - lom na vrhu kopita,
Šukakud-dubur - pukotine na čmaru.

T

Tabek - gnojenje (ispod kopita),
Tahdžir - otok debelog crijeva (čmara),
Tahil - povraćanje vode na nos,
Tahrik - nadutost crijeva,
Tahrikul-esnan - micanje zuba,
Tahrikul-fusus - povreda kosti (cijevi) prednje noge,
Takrin - mrtva kost na zglobu (izraslina),
Takti - zapletaj crijeva,
Tarfah - krvarenje u oku (mrežici),
Tarš - naglušost,
Tavalil - bradavice (sitne),
Tealil - bradavice-čirevi,
Tedžmid - nabreklost vimena (upala),
Te-ekulu lahmel-esnan - obamiranje zubnog mesa,
Temeddud (hasar) - ukočenost vrata,
Temšiš - ubod (čavlem),
Terehhul - voda u nogama,
Tesakutuš-šarez-zeneb - opadanje dlaka iz repa,
Tes-jir rane po nogama,
Tešebbuk - upala na grudima,
Tešniš - ufaćenost vrata,
Tutah - čvorići po koži,
Tutah - čvorići (izrasline) po uhu.

U

Ukad - izraslina (mrtva kost) na cijevi noge,
Usrul-bevl - teško mokrenje.

V

Vakrah - tvrd otok na nogama,
Vedžeuł-kalb - grčevi srca,
Vedžeuł-kisah - uhvaćenost (ukočenost) zglobova,
Vedžeuł-kul-jetejn - upala bubrega,

Veremus-sedjejn - upala sisa (u kobile),
Veremul-unbejejn - upala kese,
Veremuz-zeher vel kibb bil-bedžel - otok kese.

Z

Zabhah - čir na ždrijelu,
Zenabir - ušljivost,
Zibah - čiravost,
Ziblud-dedžadž - gutanje (žderanje) kokošinje.

SUMMARY

BAJTARNAMES - ORIENTAL VETERINARY BOOKS

In addition to the Oriental medical books in Gazi Husrev-beg Library, there are 7 manuscripts from the field of veterinary medicine. After a detailed introduction about the development of veterinary medicine and its literature in ancient Arabia and later in the Ottoman Empire, the author presents separately each of the seven manuscripts. The contents of the manuscripts, considered by the author of the paper, to be particularly interesting, was described in more detail. Particular attention was payed to the manuscripts written or transcribed by the authors from Bosnia. The vocabulary titled „Oriental terms for veterinary diseases”, is given at the end of the paper.